

Guldborgsund Museum

MUSEET I CZARENS HUS
FÆRGESTRÆDE - 4800 NYKØBING F.
TELEFON 54 85 26 71

Bygherrerapport for arkæologisk overvågning og stedvis undersøgelse under ledningsarbejde i Østergågade, Nykøbing F., forår 2007.

FMN 1423
KUAS FOR 2003-2122-1586

Østergågade, 070207-62, Nykøbing bygrunde, Nykøbing sogn, Maribo Gl. Herred,
Guldborgsund kommune

Østergågade under ledningsarbejdet set fra Lilletorv 20. marts 2007
FMN1423F0004

Foto: B. Staal

Udarbejdet for Museet Falsters Minder af arkæolog Benny Staal, maj 2007.
kopi til KUAS d.

FMN 1423
FOR 2003-2122-1586

Bygherrerapport Falsters Minder 2007
/ Guldborgsund Museum

Indledning

I det tidlige forår 2007, det vil sige fra 1. februar til omkring den 25. maj, blev der foretaget en arkæologisk overvågning af jordarbejder i forbindelse med omlægninger af diverse ledninger på strækningen fra Lilletorv til Torvet (Østergågade) i Nykøbing F. Selvom langt det meste af det totale areal var ødelagt ved mange tidligere nedgravninger, lykkedes det ind imellem at erkende helt eller delvist urørte områder på strækningen, som indeholdt fine kulturlag og rester efter aktiviteter i middelalder og fremefter. Dele af disse kulturlag blev registreret og dokumenteret. Ud for Østergågade nr. 9 fandtes desuden resterne af en affaldsskakt eller en brønd, hvis indhold delvist blev reddet på trods af stor dybde.

Den arkæologiske overvågning og de forholdsvise mindre undersøgelser, der mest af alt havde karakter af sporadiske registreringer, blev bekostet af bygherren, der i dette tilfælde var Guldborgsund kommune.

Østergågade - overvågningsens beliggenhed – blå markering

Undersøgelsens resultater.

Den fysiske udstrækning af overvågningen strakte sig fra Lilletorv i sydøst til Nykøbing F. Teater i nord. Registreringerne skete over de arealer, hvor der kunne erkendes urørte områder.

De urørte områder fremviste en teglstensbelægning (noget ujævn) der sandsynligvis var blevet lagt som fundering for nu bortskaffet vej/fortov eller slidlag, og dybere nede fandtes sporadisk bevarede fine kulturlag indeholdende et fundmateriale bestående af dyreknogler, læderrester, potteskår og ganske få

metalgenstande, hvor arbejdet med rørledninger ikke havde destrueret disse lag. Det mest spektakulære fund på strækningen er en gammel risvej bestående af nedlagte grene på tværs af gadens længderetning, beliggende ca. 1 m. under nuværende gadeniveau, sammen med en dybtliggende affaldsskakt eller brønd.

Ud for Østergågade nr. 9 fandtes resterne af en affaldsskakt eller en brønd, erkendt ca. 5½ m. under gadeniveau. Der blev reddet enkelte af trækonstruktionens sider, en enkelt lodretstående stolpe (bunddelen) og noget af indholdet fra anlægget. Indholdet bestod fortrinsvist af dyreknogler, heriblandt en del kranier, en del læderrester (sko, overlæder, pung (?), nogle få keramikskår samt enkelte sten af natur og tegl. Der er planlagt at søge tilladelse til en dendrokronologisk undersøgelse af træværket fra anlægget. Resultatet herfra følger senere. Det skal nævnes, at konstruktionen blev erkendt så tilpas dybt nede i undergrunden, at en egentlig ”in situ” undersøgelse ikke kunne lade sig gøre på grund af nedstyrtningssfare af løst materiale fra diverse rørlægninger, blandt andet den gamle kloak, som lå ca. 4½ m. under nuværende gadeniveau.

Dateringen af genstandsmaterialet fra kulturjorden kan muligvis henføres til 1200-tallet og fremefter. Det er keramikken, som er gråt og hårdt brændt gods, der forefindes i 1200-tallet (middelalderkander), mens dyreknoglerne selvsagt kan stamme fra en hvilken som helst tid. Der fandtes endvidere mange større og mindre stykker af læder. Nogle af disse læderstykker er dele af sko (såle og overlæder), fragment af en mulig prangerpung samt en bund fra et krus af en salgs, mens de fleste stykker læder ikke kan bestemmes. Der fremkom også et træhjul, om end det ikke er helt cirkulært, så dog med hul i eller ved centrum. Hjulet kan muligvis have været en del af et stykke legetøj.

Det intakte kulturlag erkendtes i en bred bræmme langs gaden ud for torvets xx side til pizzeriaet i denne siden af gaden. Det så dog ud til, at dette kulturlag fortsætter ind under selve torvepladsen. I kulturlaget kunne ses mange dyreknogler og enkelte stykker af keramik (16-1700 årene) Idet der ikke ligefrem skulle graves ned i selve kulturlaget, bestemtes at lade det ligge som ”in-situ-bevaret” kulturlag i torvets ene side.

Generelt dukkede der især fragmenter af dyreknogler op langs hele gågadens forløb. Langt de fleste af disse lå i sekundære omlejringer fra de mange ledningsarbejder, som er foretaget på vejstrækningen siden kloakken blev gravet ned første gang engang i 1920’erne eller 1930’erne. Disse dyreknogler blev ikke hjemtaget til museet.

Undersøgelsens perspektiver.

Efter overvågningens og de mindre registreringers/undersøgelser afslutning, er der ikke mere at komme efter i Østergågade, i hvert fald ikke hvor de ny ledningsføringer ligger. Her er der nu fyldt op med grus. Det blev dog erkendt, at der under fjernvarmeledninger i gågadens højre side fra Lilletorv, ligger delvist bevarede kulturlag, som evt. kan undersøges nærmere ved en senere lejlighed.

Undersøgelseperspektivet er, at det er blevet klarlagt hvorledes den middelalderlige/renæssance vej har været belagt; nemlig med ris på tværs af Østergågade. Som i alle andre middelalderbyer har man ligeledes brugt vejføringen som deponering af sit affald af forskellig slags. Et sådant miljø viser sig velegnet for bevarelse af organiske efterladenskaber – iltningen er lille, og derfor fandtes så mange rester og fragmenter af især læder, men også dyreknogler, i de urørte områder.

Baggrund og begrundelse for udgravningerne.

Østergågade er et gammelt middelalderligt gadeforløb, som vi ikke kender ret meget til. Fra skriftlig kilde omtales blot, at brolægningen blev omlagt i 1822, tillige med andre tilsvarende arbejder i byen det år (G. Nørregård 1982) For om muligt at blive lidt klogere på historien i denne del af Nykøbing by, blev det bestemt at følge etableringen af ny kloak- og fjernvarmerør samt andre ledningsarbejder ved en egentlig arkæologisk overvågning. Rent praktisk blev alle anlæg og kulturlag, der dukkede op, undersøgt og registreret umiddelbart, så selve entreprenørarbejdet ikke blev sinket overhovedet.

Topografi og fortidsmindelandskab

De topografiske forhold beskrives ikke, da der er tale om ren bymæssig bebyggelse i en middelalderby. Dog kan det konstateres, at der under de sorte kulturlag erkendtes et til to brune omdannede vækstlag, hvoraf i det mindste, det nederste lag, må være den ganske oprindelige overflade, idet dette lag lå umiddelbart ovenpå sterilt gruslag, eller råjord.

Udgravningernes data.

Udgravningen fandt sted den 1. februar til den 9. maj 2007 under ledelse af arkæolog Benny Staal, med frivillig deltagelse af detektorfører Christian Kau ved en enkelt lejlighed. Som hjælp i visse situationer, blandt andet til nivelleringer, deltog entreprenørerne Henrik Borre og Claus Christensen, begge Troels Jørgensen Entreprise A/S, og gravemaskinen, en 11 tons HITACHI ZAXIS 110, blev ført af Thomas Mortensen, ligeledes fra Troels Jørgensen Entreprise A/S.

Udgravningens metode og forløb

Overvågningen forløb i gensidig respekt mellem entreprenørarbejder og museumsfolk. Det vil sige, at på de tidspunkter, hvor museet ikke ligefrem havde aktiv overvågning i gang, blev der ringet fra entreprenørerne, hvis de var i tvivl om fund af genstande eller profiler m.v. Entreprenørarbejderne var særdeles flinke til at hjælpe, når det var påkrævet. Overvågningen forløb stort set planmæssigt, når vi ser bort fra uge 17, hvor den daglige udgravningsleder holdt ferie. Om fredagen i den uge var det påkrævet med arkæologisk bistand, hvorfor entreprenørerne ringede til Guldborgsund Museum, men uden at få en arkæolog i tale. Der blev henvist til museerne.dk i Vordingborg; her havde man imidlertid ikke mandskab/tid, til at tilse ledningsarbejdet i Østergade med så kort varsel. Museerne.dk ringede til Benny Staal, og lokaliteten blev tilset, hvor efter entreprenørarbejdet kunne fortsætte uden afbrydelse. Ifølge entreprenørerne blev der ikke foretaget nogen arkæologisk overvågning i uge 17.

Når der er tale om et så tilpas langt forløb, både med hensyn til selve den fysiske udgravning og tidsmæssigt, som tilfældet var ved denne overvågning, kan samarbejde og resultater kun siges at have været til museets tilfredsstillelse på alle punkter. Vejret var fint tørt det meste af tiden.

Dataliste

- x-1: Munkesten. Optaget fra mulig belægning, se plan T1. 28. februar 2007.
- x-2: Fragment af granitsten (rundet bearbejdet) Løsfund, indleveret af entreprenør Claus Christensen.
- x-3: Nederste del af keramikstander (bund) Bemalet sort langs bundrand. Spor efter form. I bunden mærke (4-tal eller et "h") Sandsynligvis ikke så gammelt; 1850'erne og fremefter.
- x-4: Keramik. 1 ben af stjertpote og 1 fragment af hank til tallerken. Sandsynligvis renæssance eller kort tid derefter.

- x-5: Granitsten, rund med flade, der sandsynligvis har været del af gammel trædeflade i Østergade. Ifølge entreprenørerne har stenen ligget ca. 1 m. nede under nuværende gågadeniveau.
- x-6: Keramikskår (hårdt brændt) fra laget med og lige under det ca. 20 cm. tykke lag af grene.
- x-7: Dyreknogler, fra samme lag som x-6
- x-8: 1 sten (?) og 1 stykke tegl fra bunden af laget med grene.
- x-9: Dyreknogler fra laget under grenlaget. Dette lag er mørkt brunt og sandet, ligger umiddelbart over steril råjord.
- x-10: 2 stykker træ fra grenlaget (FMN1423F0010) udtaget med henblik på naturvidenskabelige undersøgelser.
- x-11: Dyreknogler fra den øvre del af øverste grenlag.
- x-12: Et par grenstumper fra den øvre del af øverste grenlag.
- x-13: Læder, sandsynligvis bund af læderkop eller – krus fra midt i øverste grenlag.
- x-14: Keramikskår fra midt i øverste grenlag.
- x-15: Grenstumper fra nederste grenlag.
- x-16: 1 stykke flint fra det nederste grenlag.
- x-17: Dyreknogler fra det nederste grenlag. Horn med niv.: 476
- x-18: Del af lædersål til sko fra det nederste grenlag. Niv.: 476
- x-19: Træ(hjul) med hul i, fra nederste grenlag.
- x-20: Knogle fra Profil 2 lag 4) – indtegnet på profilttegning
- x-21: Læder fra Profil 2 lag 4) – indtegnet på profilttegning
- x-22: Læder fra Profil 2 lag 4)
- x-23: Dyreknogler fra Profil 2 lag 4)
- x-24: Ét stort stykke læder fra Profil 2 lag 4)
- x-25: 1 mindre skår fra profil 2 lag 4)
- x-26: To lædersåle til sko fra Profil 2 lag 4)
- x-27: Bark (?) fra Profil 2 lag 4)
- x-28: Læder(ting?) fra Profil 2 lag 4)
- x-29: Dyreknogler fra Profil 2 lag 3)
- x-30: Mange læderstumper fra hele Profil 2 (alle lag, men mest fra lag 4))
- x-31: Hestesko (boblet-op-jern) fra vilkårligt lag i Profil 2. Sandsynligvis lag 3) (brunt sand derpå)
- x-32: Bronzespids (muligt pyntesøm?) fra vilkårligt lag i Profil 2.
- x-33: Lille jern(hesteskosøm) fra vilkårligt lag i Profil 2.
- x-34: lille (fragment) af en bronzetråd (?) fra vilkårligt lag i Profil 2.
- x-35: Brønd/affaldsskakt ca. 3 m. øst for Østergågade i kloaktraceét.
- x-36: Diverse dyreknogler, kranier og tænder fra x-35.
- x-37: Diverse læderfragmenter fra x-35
- x-38: sten fra x-35
- x-39: tegl fra x-35
- x-40: 1 stykke træ fra konstruktionen
- x-41: 1 stykke træ fra konstruktionen
- x-42: 1 stykke træ fra konstruktionen
- x-43: 1 stykke træ fra konstruktionen.
- x-44: Fragment af gevir, nederste del med mærker af
- x-45: ½ underkæbe fra hund (?)

Fotoliste

FMN1423F0001: Formand Henrik Borre, Troels Jørgensen Entreprise A/S, skovler en del af munkestensbelægningen frem. 27. februar 2007.

FMN1423F0002: Del af belægningen set nordsiden i Østergågade. 27. februar 2007.

FMN1423F0003: Den største del af belægningen set fra nordvest. Den store munkesten ud for ”07” og ”08” på stadiet, er hjemtaget som fund x-1.

FMN1423F0004: Vue ned gennem gågaden set fra Lilletorv side. 20. marts 2007.

FMN1423F0005: Der graves ned mellem butikkerne ”Annie Hee” og ”SOLO concept” 20. marts 2007.

FMN1423F0006: Som FMN1423F0005.

FMN1423F0007: Som FMN1423F0005.

FMN1423F0008: Profil af omtrent urørte kulturlag. Beskrevet i dagbog 20. marts 2007.

FMN1423F0009: Samme profil som FMN1423F0008, lidt længere fra.

FMN1423F0010: Lag af grene i profil, FMN1423F0008.

FMN1423F0011: Som FMN1423F0009.

FMN1423F0012: Som FMN1423F0008.

FMN1423F0013: Som FMN1423F0008.

FMN1423F0014: Som FMN1423F0008.

FMN1423F0015: Del af flade umiddelbart op til Profil 2. Lag 7) ligger delvist eksponeret. Tommestok udfoldet til 1 m. Set fra Lilletorv. 26. marts 2007.

FMN1423F0016: Som FMN1423F0015, større del af lag 7) frilagt.

FMN1423F0017: Del af lag 6) (grenlagets øverste del) frit eksponeret set fra forretningen SOLO concept. Bag flade er der dyb nedgravning, som er fra moderne kloak. 26. marts 2007.

FMN1423F0018: Som FMN1423F0017, men tættere på fladen.

FMN1423F0019: Som FMN1423F0018.

FMN1423F0020: Som FMN1423F0018, men her den nederste del af grenlaget.

FMN1423F0021: Øverste del af lag 5), set fra SOLO concept. 26. marts 2007.

FMN1423F0022: Horn (midt til højre) og lederstykke (midt til venstre) i lag 4) set fra oven. 26. marts 2007.

FMN1423F0023: Som FMN1423F0022.

FMN1423F0024: Profil 2, set fra Lilletorv. Tommestok udfoldet til 1 m. i hver vinkel. 27. marts 2007.

FMN1423F0025: Som FMN1423F0024

FMN1423F0026: Profil 2, set fra Lilletorv. Tommestok udfoldet til 1 m. nederst på råjorden.

FMN1423F0027: Som FMN1423F0026.

FMN1423F0028: Opgravet kulturjord, der ligger lagvist. Kulturjorden blev efterfølgende gennemgået for fund. 27. marts 2007.

FMN1423F0029: Christian Kau, detektorfører, stillede velvilligt sin ekspertise til rådighed. Her gennemses kulturjord fra Profil 2 for metalgenstande. Der fremkom enkelte ting, der kan henføres til historisk tid. 29. marts 2007.

FMN1423F0030: Christian Kau i færd med metalsøgning. 29. marts 2007.

FMN1423F0031: Brønd/affaldsskakt i gravekasse. Den 18. april 2007.

FMN1423F0032: Som FMN1423F0031

FMN1423F0033: Kulturlaget, hvoraf en del blev bortgravet den 27. april 2007.

FMN1423F0034: Som FMN1423F0033 set fra en anden vinkel. 27. april 2007.

FMN1423F0035: Som FMN1423F0033, fra anden vinkel lidt nærmere Lilletorv end FMN1423F0034

Tegningsliste

T1: Flade over formodet belægning i røde teglsten (munkesten). Udenfor butikkerne Johs. Clausen og Synoptik. 1:20.

T2: Profil 2. Ud for nr. 12. 1:10.

Al dokumentation og fund opbevares på Museet Falsters Minder/Guldborgsund Museum under journalnummer FMN 1423

Arkæologisk tidstavle

Tidsalder	Periode	År
Nyere tid	Nyere tid	efter 1660
Renæssance	Renæssance	1536-1660
Middelalder	Senmiddelalder Højmiddelalder Tidlig middelalder	1066-1536
Vikingetid	Yngre vikingetid Ældre vikingetid	793-1066
Jernalder	Germansk jernalder Romersk jernalder Førromersk (keltisk) jernalder	793 e.Kr. – 375 e.Kr. 375 e.Kr. – 0 0 – 500 f.Kr.
Bronzealder	Yngre Bronzealder Ældre Bronzealder	500 f.Kr. – 1100 f.Kr. 1100 f.Kr. – 1700 f.Kr.
Yngre stenalder (Neolitikum)	Dolktid (Senneolitikum) Stridsøkse/Enkeltgravskultur (Mellemlolitikum B) Jættestue/Tragtbægerkultur (Mellemlolitikum A) Dyssetid/Tragtbægerkultur (Tidligneolitikum)	1700 f.Kr. – 2350 f.Kr. 2350 f.Kr. – 2800 f.Kr. 2800 f.Kr. – 3300 f.Kr. 3300 f.Kr. – 3900 f.Kr.
Ældre stenalder (Mesolitikum)	Ertebøllekultur Kongemosekultur Maglemosekultur Ahrensburgkultur	3900 f.Kr. – 5400 f.Kr. 5400 f.Kr. – 6400 f.Kr. 6400 f.Kr. – 9600 f.Kr.
Oldstenalder/istidsstenalder (Palæolitikum)	Brommekultur (Allerød) Federmesserkultur (Allerød) Hamborgkultur (Bølling)	9.600 f.Kr. – 12.000 f.Kr. 12000 f.Kr. – 12700 f.Kr.

Litteratur.

Georg Nørregård: Nykøbing på Falster, Første del, Dronningernes by. Nykøbing F. kommune 1977.
Georg Nørregård: Nykøbing på Falster, Anden del, Demokratiets vækst. Nykøbing F. kommune 1982.

Arkæolog cand.mag.
Benny Staal